

# O ČESKO-SLOVENSKÝCH VZŤAHOCH NA PRAHU ROKA 1968 – NA POZADÍ NIEKTORÝCH NOVOOBJAVENÝCH ARCHÍVNYCH DOKUMENTOV

MIROSLAV LONDÁK

LONDÁK, Miroslav. On Czech – Slovak relations on the threshold of 1968 against the background of some newly discovered archive documents. *Historický časopis*, 2020, 68, 1, pp. 105-123, Bratislava.

The study is concerned with the problem of Czech – Slovak relations mainly in the period directly preceding 1968, immediately before spring (1963 – 1967). Weakening of the regime from the political and economic points of view enabled some degree of liberalization, which allowed some criticism of social relations. In Slovakia this owed something to the activity of A. Dubček, first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia. Dubček even created space for criticism. Thus, conditions emerged for gradual change in the field of Czech – Slovak relations. This is also clear from some hitherto little-known documents that are analysed in the study. They bring a change of view of various relevant facts, such as those concerning the method of measuring the socio-economic levelling up of Slovakia to the level of the Czech Lands and evaluation of the economic growth of the Slovak economy. This gradually prepared the ground for the important changes to Czech – Slovak relations in 1968. Key words: Czech – Slovak relations. A. Dubček. Action Programme of the Communist Party of Czechoslovakia.

**DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.1.5>**

Propaganda komunistického režimu v Československu vždy s obľubou prichádzala s tézami o tom, že národnostná otázka riešená v spoločnom štáte na báze marxizmu-leninizmu je tou najsprávnejšou a najspravodlivejšou politikou a na jej základe sa optimálne vyvíjajú česko-slovenské vzťahy. Samozrejme, skutočnosť nebola taká jednoduchá a spoločenská prax postupne o tom prinášala dôkazy. Po februári 1948, po tom, ako sa KSČ zmocnila monopolu moci, z politiky „rovný s rovným“ nezostalo takmer nič a nastala etapa budovania centralizovaného komunistického štátu. Z hľadiska štátoprávneho sa táto skutočnosť prejavila v postupnom formovaní tzv. asymetrického modelu.<sup>1</sup> Ústava ČSR pri-

---

1 Bližšie o formovaní pofebruárového Československa a jeho ekonomického systému pozri LONDÁK, Miroslav. *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia a slovenská ekonomika*. Bratislava: Veda, 2012, s. 35 a n. a s. 11 a n. ISBN 9788089396221

jatá 9. mája 1948 síce ponímala slovenské národné orgány ako predstaviteľov samobytnosti slovenského národa a vykonávateľa moci a správy, no zároveň ich právomoci obmedzila. V rámci samotnej KSČ predstavitelia povstaleckého vedenia KSS strácali pozície i reálny vplyv už od leta 1945 a nahradzovali ich ľudia oddaní Klementovi Gottwaldovi a pražskému centru KSČ. V súvislosti s využitím teórie tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu sa podarilo vedeniu KSČ formou vykonštruovaných politických procesov kriminalizovať viacerých slovenských politikov, členov vedenia KSS, no i predstaviteľov kultúrneho života. Realizovanie teórie tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu pritom nebolo nijakým zhľukom chýb či deformácií, ale uvedomelou politickou líniou, ktorú vedenie KSČ dlhodobo realizovalo – až do začiatku predjaria, keď sa jasne ukázala obľudnosť tejto politiky. Podľa historika Michala Štefanského „*kampaň proti tzv. slovenského nacionalizmu postihla elitu slovenskej inteligencie, politikov, národohospodárov a ekonómov, ktorá bola pripravená formulovať slovenské národné záujmy. Tým, že táto časť inteligencie bola odsunutá do úzadia na menej významné politické alebo odborné funkcie, sa zastavil proces poznávania Slovenska z hľadiska jeho vlastných potrieb*“.<sup>2</sup>

Známy a uznávaný slovenský autor Michal Barnovský už v r. 1968 písal v tom duchu, že psychóza daná touto kampaňou a dôsledky z nej vyplývajúce „*ochromili, možno povedať, dokonca eliminovali podnety vychádzajúce zo slovenskej strany, pretože hrozilo nebezpečenstvo, že dostanú nálepku nacionalizmu alebo zrady. Neskoršie udalosti ukázali, že obavy z obvinenia z buržoázneho nacionalizmu boli celkom opodstatnené*“.<sup>3</sup> Jedným z dôsledkov realizovania tézy o tzv. slovenskom buržoáznom nacionalizme tiež bolo, že v období nastupujúcom po februári 1948 sa nepripravila skutočná koncepcia industrializácie Slovenska. V skutočnosti nejstvovali plány rozvoja hospodárstva Slovenska, slovenským odvetviám či podnikom sa len určili konkrétne plány, ktoré iba nadväzovali na procesy, ktoré sa realizovali vo vyspelejších českých krajinách. Ak slovenské inštitúcie poukazovali na problémy v realizácii socialistickej industrializácie Slovenska, tak ich vedúci predstavitelia boli odvolaní z funkcií a označení za slovenských buržoáznych nacionalistov. Tak sa stalo v rokoch 1953 – 1954 v súvislosti s kauzou tzv. rezolúcie o strojárstve a potom v roku 1958 pri kauze Šebesta.<sup>4</sup> Ani reálny hospodársky vývoj Slovenska nebol taký optimálny, za aký

2 ŠTEFANSKÝ, Michal. SNR v rokoch 1948 – 1967. In ŽATKULIAK, Jozef (Ed.). *Národná rada v kontexte slovenských dejín. 150. Výročie vzniku prvej Slovenskej národnej rady*. Bratislava 1999, s. 153. ISBN 80968220788.

3 BARNOVSKÝ, Michal. Problematika industrializácie Slovenska v rokoch 1945 – 1950. In *Historický časopis*, 1968, roč. 16, č. 2, s. 186.

4 O kauze tzv. rezolúcie o strojárstve a J. Bránikovi (predseda Slovenského plánovacieho úradu) a kauze Š. Šebestu (podpredseda Zboru povereníkov) bližšie pozri LONDÁK, ref. 1,

ho vydávala propaganda režimu a na tieto skutočnosti poukazovali od začiatku predjaria viacerí slovenskí ekonómovia.

Samozrejme, socialistická industrializácia Slovenska sa rozbehla a pribúdali nové priemyselné podniky. Celkový objem investičných prostriedkov bol však taký, že desaťtisíce obyvateľov Slovenska opúšťajúcich agrárny sektor v priebehu 50. rokov nenachádzalo na slovenskom území dostatok pracovných príležitostí (na rozdiel od tej situácie, ktorá panovala v západnej časti krajiny) a boli nútení hľadať si prácu za hranicami Slovenska, na území českých krajín. Túto skutočnosť dokladuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 1:

Odchod pracovných síl z agrárneho sektora a vznik nových pracovných príležitostí v priemysle SR, ČR v rokoch 1948 – 1960<sup>5</sup>

	Odchod z agrárneho sektora	Nové pracovné príležitosti v priemysle
ČR	414 615	446 811
SR	356 056	173 376

Pofebruárový režim z pohľadu Slovenska teda nebol najoptimálnejší ani z hľadiska štátoprávneho, ani z hľadiska hospodárskeho.<sup>6</sup> Po tom, čo československý komunistický režim prekonal svoju prvú výraznú politickú krízu z polovice 50. rokov,<sup>7</sup> z hľadiska riešenia česko-slovenského vzťahu neprišlo k zlepšeniu. I keď režim vyhlásil víťazstvo socializmu v krajine a premenoval štát na Československú socialistickú republiku, z hľadiska štátoprávneho a Slovenska prišlo k ďalšiemu zvýšeniu centralizácie. Nová ústava prijatá v júli 1960 vymedzila nové štátoprávne postavenie Slovenska takým spôsobom, že právomoc SNR bola *de facto* nihilizovaná a Zbor povereníkov bol zrušený. Tieto opatrenia sa ďalej realizovali v súlade s „*Novotného líniou zblížovania medzi národmi.*“<sup>8</sup>

s. 56 a s. 101.

5 Vypočítané na základe údajov publikácie *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury, Alfa, Vydavatelství technické a ekonomickej literatury, 1985, s. 460, 661. Skratkami ČR a SR máme na mysli dnešné územie Českej republiky, resp. Slovenskej republiky.

6 LONDÁK, ref. 1.

7 BARNOVSKÝ, Michal. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953 – 1957)*. Brno: Prius, 2002. ISBN 807285013-X.

8 SIKORA, Stanislav. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967. In LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava: Veda, 2002, s. 73 a n. ISBN 8022407070. V tomto prípade sa Novotný tiež nechal inšpirovať ideami, prichádzajúcimi

Počas slávnostného prípitku pred SNR, už po jej reorganizácii Novotný dokonca vyhlásil: „*Boli sme jeden národ a zasa budeme!*“<sup>9</sup>

Na počiatku 60. rokov Československo stále viac smerovalo ku konštituovaniu úplne centralizovaného štátu, s priam homogénnou ekonomikou,<sup>10</sup> bez ohľadu na to, že v krajine mali údajne existovať dva rovnocenné národy. Degradácia slovenských národných orgánov, ktorá postupovala v celom povojnovom období, už od podpísania prvej pražskej dohody, tak dospela k svojmu vrcholu a zo symbolov slovenskej národnej suverenity nezostalo už takmer nič. Slovenská národná rada sa stala výkonným orgánom vlády a už nemala ani právo schvaľovať rozpočet a plán národného hospodárstva na Slovensku. Prerokovať a schvaľovať mohla len svoj vlastný rozpočet či jej priamo podriadených inštitúcií, ktorých však bolo len minimum. Slovenská národná rada v podstate nemala náplň práce a ako neskôr spomínal jej predseda v rokoch 1962 – 1963 Jozef Lenárt, nikto od neho nič nechcel, nedostával žiadne materiály z vlády, štátny plat mu bežal a k nejakým relevantným informáciám sa dostal len po stránkovej linke.<sup>11</sup>

Dnes nevieme, ako by naznačený vývoj pokračoval, ak by na začiatku 60. rokov 20. storočia neprišlo k výraznému oslabeniu komunistického režimu v Československu. Režim bol oslabený z hľadiska hospodárskeho, politického i morálneho. Už v roku 1961 sa začínali prejavovať symptómy hospodárskej krízy, ktorej príčiny si predstavitelia režimu nevedeli vysvetliť a následne sa zrútil 3. päťročný plán.<sup>12</sup> Hádám ešte väčšie dosahy mala politická a na ňu nadväzujúca morálna kríza, vyplývajúca z odhalenia spätosti vedenia KSC s nezákonnými politickými procesmi z 50. rokov i s vykonštruovanými obvineniami tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov. Len vďaka takýmto silným otrasom mohlo nastať obdobie predjaria, mohlo sa začať aspoň do istej miery slobodnejšie uvažovať. Na Slovensku i preto, že vo vedení KSS od jari 1963 stál už Alexander Dubček.<sup>13</sup>

Samotný Dubček bol pôvodne Novotného človekom a v rokoch 1959 – 1960 v podstate nekritickým spôsobom prijímal znižovanie kompetencií slovenských národných orgánov.<sup>14</sup> Až jeho pôsobenie vo funkcii tajomníka ÚV KSC pre

---

z Moskvy. Bližšie pozri citované dielo.

9 SIKORA, Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967, ref. 8, s. 81.

10 Na československú ekonomiku ako na úplne homogénnu sa pozerali i tvorcovia tzv. Rozsypalovej ekonomickej reformy, pripravovanej a realizovanej v priebehu 50. rokov. Bližšie pozri LONDÁK, ref. 1, s. 89 a n.

11 Tamže, s. 75.

12 Tamže, s. 127 a n.

13 O osobnosti A. Dubčeka bližšie pozri LONDÁK, Miroslav – MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Dubček*. Bratislava: Veda, 2018. ISBN 9788022416511.

14 SIKORA, Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967, ref. 8, s. 77.

priemysel (júl 1960 – november 1962) mu začalo otvárať oči, keďže sa dostal k informáciám o dovtedajšom hospodárskom vývoji Slovenska za éry socializmu a mohol tak zistiť, že jeho vývin nie je ani zďaleka taký optimálny, za aký ho vydávala propaganda československého komunistického režimu. Tak sa začal rodiť rozpor medzi Dubčekom a šéfom KSC Antonínom Novotným, keďže Dubček postupne presadzoval zvyšovanie investícií do slovenskej ekonomiky a slovenského priemyslu.<sup>15</sup> Novotný preto zariadil odvolanie Dubčeka z pozície tajomníka ÚV KSC a odsunul ho z jeho hľadiska na vedľajšiu koľaj, z centra na perifériu.

Po odhalení celého pozadia kauzy tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu, v svojej podstate obľudnej, i ortodoxnému vedeniu KSC na čele s Novotným začínalo byť jasné, že ústava z roku 1960 nie je definitívnym riešením a že v slovensko-českom vzťahu bude musieť v budúcnosti prísť k zmenám. Bolo to dané údajne tiež uvedomovaním si tej skutočnosti, že po prijatí ústavy z roku 1960 sa spoločenská prax „*riadila skôr zúženým a pasívnym výkladom ústavných ustanovení o slovenských národných orgánoch*“.<sup>16</sup> Ani Uznesenie ÚV KSC a ÚV KSS zo začiatku mája 1964 však neprinieslo skutočný posun v slovenskej otázke, keďže vychádzalo z presvedčenia, že usporiadanie vzťahov Čechov a Slovákov dané ústavou z roku 1960 spája v sebe „*hlboko demokratické riešenie národnostných vzťahov*“ s výhodami jednotnej celoštátnej ekonomiky.<sup>17</sup>

No už sám fakt prijatia spomínaného uznesenia napovedal, že postupne vznikala idea o nutnosti zmien v česko-slovenskom vzťahu. Prvé sondážne analýzy v období predjaria sa v skutočnosti začali už skôr. Vedenie KSC pôvodne už v roku 1963 požiadalo Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave o prípravu komplexnej analýzy národnostných vzťahov v krajine, no údajne z dôvodu nezodpovedajúcej úrovne sa výsledný materiál ani nedostal na rokovanie významnejších stranických orgánov.<sup>18</sup>

Samozrejme, na počiatku predjaria neprichádza len k takým iniciatívam, ktoré by boli inšpirované pražským centrom štátu. Naopak, situácia na Slovensku sa rýchlo menila a začali sa ozývať intelektuáli, novinári, spisovatelia a i.<sup>19</sup> O návrat do politiky sa snažil Gustáv Husák a ani Dubčekovo vedenie KSS tým nebolo nadšené. V marci 1964 nielenže vystúpil na bratislavskej mestskej kon-

15 LONDÁK, Miroslav. Dubček ako tajomník ÚV KSC pre priemysel. In LONDÁK – MICHÁLEK a kol. *Dubček*, ref. 13, s. 105 a n.

16 Cit. podľa uznesenia ÚV KSC a ÚV KSS zo dňa 7. mája 1964 „O plnšom uplatnení SNR“. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSC*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 159.

17 Tamže, s. 157-158.

18 Národní archiv (Praha, ČR, ďalej NA), f. KSC-ÚV-10/5, sv. 6 - 7, a.j. 25.

19 LONDÁKOVÁ, Elena. Nástup slovenskej kultúry v 60. rokoch. In LONDÁK, – SIKORA – LONDÁKOVÁ, *Predjarie*, ref. 8, s. 267 a n.

ferencii KSS, no vydal i *Svedectvo o SNP*, kde sa pertraktuje idea, že SNP bolo i bojom za slovenské národné požiadavky. Miloš Gosiorovský sa zasa vo svojej štúdii hlásil k federalizácii Československa.<sup>20</sup> A ozývať sa začali i slovenskí ekonómovia – teoretici pohybujúci sa síce na platforme marxizmu-leninizmu, no predsa len sa snažiaci novými racionálnymi postupmi pozrieť na dovtedajší ekonomický vývoj Slovenska v tom období, ktoré sa zvyklo nazývať socializmom. Pritom takými postupmi, ktoré by neboli úplne poplatné takým názorom, ktoré sa dovtedy pertraktovali vo vtedajšej literatúre či propagande.

V 50. rokoch 20. storočia komunistický režim v Československu dokumentoval hospodársky vývin na Slovensku i proces jeho ekonomicko-sociálneho vyrovnávania na úroveň českých krajín<sup>21</sup> využívaním relatívnych údajov a pomocou tempa rastu a rozborov podielov Slovenska na celoštátnych hodnotách rôznych ukazovateľov. No takýmto spôsobom bolo možné dospieť i k mylným, resp. zavádzajúcim interpretáciám. A to z toho dôvodu, ako dôvodil Viktor Pavlenda,<sup>22</sup> že „*rýchlejšie tempá vývoja ekonomických procesov na Slovensku ovplyvňované nízkou minulou základňou samy osebe neukazujú proces vyrovnávania*“.<sup>23</sup> Porovnával sa vývoj na Slovensku s celoštátnym, no nie s tým vývinom, ktorým prechádzali české krajiny. Režim nerád používal absolútne údaje.

Nová generácia slovenských ekonómov prichádza s novým myslením a má snahu poznať skutočný vývin slovenskej ekonomiky a porovnávať ju s vývojom českej. Ekonomická teória na Slovensku sa v tomto duchu začala meniť od začiatku predjaria a v priebehu roka 1964 dosiahla významný pokrok. Dokumentuje to napr. podujatie uskutočnené na Vysokej škole ekonomickej na jar 1964

- 
- 20 O M. Gosiorovskom bližšie pozri LONDÁKOVÁ, Elena. Gosiorovský Miloš. In *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ. A – K*. Praha: ÚSTR, Academia, 2018, s. 359 a n. ISBN 9788020029607 (Academia, 1. svazek), ISBN 9788088292142 (Ústav pro studium totalitních režimů, 1. svazek)
- 21 Ekonomicko-sociálne vyrovnávanie Slovenska na úroveň českých krajín bolo programom československých vlád i KSČ od roku 1946. Mali sa ním nahradiť škody, ktoré boli Slovensku spôsobené menovou reformou z jesene 1945. Bližšie pozri LONDÁK, ref. 1, s. 39 a n.
- 22 Viktor Pavlenda bol v rokoch 1958 – 1961 rektorom VŠE v Bratislave, potom jej profesorom, od roku 1960 bol členom Slovenskej plánovacej komisie. Bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. *Príprava ekonomickej reforma a Slovensko v r. 1963 – 1967* (Viktor Pavlenda). In *Dialógy o ekonomike a riadení*, 2002, roč. IV, č. 12, s. 98 a n. ISSN 1335-4582
- 23 PAVLENDÁ, Viktor. *Ekonomické základy socialistického riešenia národnostnej otázky v ČSSR*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 64. H. Kočtúch použil nasledujúci rukolapný príklad na poukázanie toho, že rýchlejšie tempo ekonomického rastu nemusí znamenať i pokrok v procese vyrovnávania. „*Povedzme, že jeden človek má 10 košíel' a druhý 4. Prvý si kúpi 7 nových a druhý 4. Napriek tomu, ak 1. osoba mala pôvodne o 6 viac, teraz absolútny rozdiel v prospech nej vzrástol na 9 košíel'. Vyššie tempo nemusí teda byť i vyššou rýchlosťou (I. derivácia), či urýchlením (II. derivácia)*.“ Cit. podľa KOČTÚCH, Hvezdoň. *Ideológia a ekonomika* po r. 1965. In *Slovenské pohľady*, 1966, č. 5.

i následná publikačná činnosť slovenských teoretikov z roku 1965.<sup>24</sup> Pražské vedenie KSČ i sám Novotný týmito len krátko naznačenými zmenami neboli nadšení. Hvezdoň Kočtúch<sup>25</sup> sa pre tie idey, ktoré publikuje, pre Novotného stáva *personou non grata*. No vrcholom pre Novotného a pražské centrum KSČ bolo, ak sa nové a svojím spôsobom prevratné idey objavili v jednom z dokumentov oficiálnej štátnej organizácie na Slovensku, Slovenskej plánovacej komisie. Dokument bol pre vedenie KSČ taký dôležitý, že kvôli nemu muselo Dubčekovo vedenie KSS predložiť do Prahy správu o uskutočňovaní politiky KSČ na Slovensku, čo sa *de facto* rovnalo pozvaniu na koberec.<sup>26</sup>

Autor týchto riadkov mal informácie o existencii predmetného dokumentu, no ten sa v pražskom Národnom archíve v Prahe nenachádza. Po dlhom čase sa mu podarilo k nemu dopátrať v Slovenskom národnom archíve, vo fonde Slovenská plánovacia komisia, kartón č. 168. Materiál je z 29. januára 1965 a jeho oficiálny názov *K otázke využívania zdrojov pracovných síl a ekonomického vyrovnávania*, počet strán trinásť.<sup>27</sup>

Dokument vo svojej prvej časti prináša konkrétne údaje o ekonomickom vývoji na Slovensku v období, ktoré nasledovalo po roku 1948 – konkrétne údaje o využití zdrojov pracovných síl, o prírastku obyvateľstva celkom, obyvateľstva v produktívnom veku i o zmenách v zamestnanosti v jednotlivých sektoroch národného hospodárstva. To nóvum, s čím prichádza materiál je však tá skutočnosť, že zvlášť sa operuje s údajmi o Československu ako celku, o vývine na území vtedajších českých krajov, resp. Slovenska a na základe toho sa porovnáva vývin v oboch národno-politických oblastiach. Nepoužívajú sa len relatívne údaje, resp. údaje v percentách o tom, aký bol ekonomický rast na Slovensku dynamickejší v porovnaní s celoštátnym vývojom. Pokiaľ ide o fakty o prírastku obyvateľov v produktívnom veku, materiál berie do úvahy vplyv migrácie zo Slovenska na územie českých krajín – podľa neho v rokoch 1948 – 1963 bola migrácia zo Slovenska na úrovni 152 tisíc osôb.<sup>28</sup>

---

24 LONDÁK – SIKORA – LONDÁKOVÁ, ref. 8, s. 192 a n. Pozri tiež články publikované v *Ekonomickom časopise*, periodiku Ekonomického ústavu SAV.

25 Od roku 1952 vysokoškolský pedagóg na VŠE v Bratislave. Roku 1971 musel školu opustiť z politických dôvodov. Bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. Niekoľko slov o práci prof. Ing. Hvezdoňa Kočtúcha, DrSc. In *Dialógy o ekonomike a riadení*, 2003, roč. V., č. 14, s. 92 a n. ISSN 1335–4582.

26 NA, f. Kancelár 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 102. Išlo o materiál s názvom *Správa o práci predsedníctva ÚV KSS pri uskutočňovaní politiky KSČ na Slovensku od XII. zjazdu KSČ*.

27 SNA, f. Slovenská plánovacia komisia, k. 168.

28 Tamže, s. 1 – 2 dokumentu. Pochopiteľne, existovala migrácia i z českých krajín na Slovensko, no bola na oveľa nižšej úrovni – pozn. autor.

Citovaný dokument prináša informáciu, že v priebehu rokov 1948 – 1963 vzrástol počet obyvateľov v produktívnom veku z celoštátneho hľadiska o 322 tisíc osôb, no z toho podiel Slovenska činil 228 tisíc osôb, teda 70,8 %. Jeho autori zároveň konštatujú, že vývin počtu nových pracovných príležitostí prebiehal odlišne ako vývin obyvateľstva v produktívnom veku a túto skutočnosť dokladá konkrétnymi údajmi: v rokoch 1961 – 1963 činil podiel Slovenska na prírastku počtu v pracujúcich v národnom hospodárstve celkom 33,3 %, v rokoch 1949 – 1955 bol podiel Slovenska na úrovni 28,7 % a v rokoch 1956 – 1960, teda v rokoch 2. päťročnice bola situácia z hľadiska Slovenska v podstate katastrofálna – počet pracujúcich v národnom hospodárstve celkom poklesol o 88 tisíc a v českých krajinách vzrástol o 188 tisíc.<sup>29</sup> Na základe v dokumente prezentovaných údajov sú pripravené tabuľka 2<sup>30</sup> i tabuľka 3.

Tabuľka 2:

Práceschopné obyvateľstvo v produktívnom veku nezapojené do pracovného procesu

	1948	1955	1960	1963
Počet osôb ČK (v tis.)	1 435	1 109	888	680
Počet osôb SK (v tis.)	573	497	590	485
Percento nepracujúcich z počtu ob. v produktívnom veku ČK	26,4	21,0	16,5	12,3
Percento nepracujúcich z počtu ob. v produktívnom veku SK	27,0	22,6	25,8	20,6

Tabuľka 3:

Tvorba nových pracovných príležitostí (okrem sektoru poľnohospodárstva)

	1949 – 1955	1956 – 1960	1961 – 1963
ČK (v tis.)	525	438	212
SK (v tis.)	243	194	133
Podiel SK na celoštátnych hodnotách v %	31,6	30,7	38,6

29 Tamže, s. 2 dokumentu. Ak k naznačenému vývoju v 2. polovici 50. rokov prišlo, bolo tomu tak z toho dôvodu, že v rámci socialistickej industrializácie novobudované priemyselné podniky na Slovensku nedokázali vytvoriť dostatok pracovných príležitostí pre tých, ktorí opúšťali agrárny sektor. Bližšie pozri LONDÁK, ref. 1, s. 110 a n.

30 V tabuľke 1 je zapracovaná i „odchádzka“ za prácou do českých krajov v počte cca 80 – 90 tisíc pracovníkov – tak, ako to presne uvádza zdroj.



Z údajov takto po prvýkrát uvedených v dokumente oficiálnej slovenskej inštitúcie je zrejмый rozpor, o ktorom neskôr (v septembri 1967)<sup>31</sup> hovoril A. Dubček ako o obrátenom pomere – totiž, za existencie plánovaného hospodárstva vo vtedajšom Československu dlhodobo vznikali pracovné príležitosti v úplnom rozpore s tým, ako v jednotlivých národno-politických oblastiach pribúdali obyvatelia v produktívnom veku. Slovensko sa dlhodobo podieľalo na celoštátnom raste obyvateľov v produktívnom veku 70 %, no na jeho území vznikalo nepomerne menej pracovných príležitostí. Ako Dubček uviedol vo svojom prejave v septembri 1967, v období rokov 1948 – 1967 sa podieľalo Slovensko 70 % na prírastku obyvateľov v produktívnom veku, no len 34,6 % na prírastku počtu pracovných príležitostí v sektore priemyslu, resp. len 25 % na prírastku pracovných príležitostí v národnom hospodárstve ako celku.

Ak sa spomínané dáta nepáčili tomu vedeniu KSČ, na čele ktorého stál Novotný, iste ešte menej boli nadšení z ďalších údajov sledovaného dokumentu Slovenskej plánovacej komisie, ktoré sa týkali vývinu ekonomických kritérií, charakterizujúcich úroveň a dynamiku vyrovnávania rozdielov existujúcich medzi českými krajinami a Slovenskom. Z údajov, ktoré sú pertraktované v dokumente explicitne vyplýva a jeho autori konštatujú, že dovtedajší vývin (za obdobie rokov 1948 – 1963) „je charakterizovateľný relatívnym zblížovaním rozdielov v prepočte na 1 obyvateľa“. Zároveň dôvodia, že „naproti tomu absolútne rozdiely v uvedených ukazovateľoch v prepočte na 1 obyvateľa sa do roku 1960 vo všetkých prípadoch zväčšujú (vyjadrené v rozdieloch medzi úrovňou na 1 obyvateľa na Slovensku v porovnaní s ČK)“. Autori prinášajú aj presné údaje o tom, ako sa zväčšovali rozdiely v priemyselnej výrobe na 1 obyvateľa, v základných fondoch na 1 obyvateľa, v peňažných príjmoch i v maloobchodnom obrate.<sup>32</sup>

Niet pochýb, že pre pražské vedenie KSČ museli byť podobné tvrdenia pohromou. Nielenže Slovensko nemalo v spoločnom štáte v porovnaní s Českom rovnoprávne postavenie z hľadiska štátoprávneho, no navyše sa začala rúcať i téza, že dynamika ekonomického rastu na Slovensku je mimoriadne optimálna a týmto spôsobom sa vlastne rieši slovenská národná otázka. Z hľadiska centra je dôležité nielen to, že na Slovensku prichádzajú odborníci s novou metódou posudzovania procesu ekonomicko-sociálneho vyrovnávania Slovenska na úroveň českých krajín, no hlavne tá skutočnosť, že sa vlastne mení paradigma. Posudzovaný dokument deponovaný v Slovenskom národnom archíve bol síce

31 Dubčekov vopred neschválený prejav na septembrovom zasadaní ÚV KSČ v roku 1967 sa stal prológom česko-slovenskej jari 1967. Bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. *Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska*. Bratislava: Prodam, 2007, s. 65 a n. Celý spomínaný Dubčekov prejav ju uverejnený ako príloha v publikácii LONDÁK, ref. 1, s. 231 a n.

32 SNA, f. Slovenská plánovacia komisia, k. 168, s. 6 – 7 dokumentu.

z tohto hľadiska prvou lastovičkou, no ekonómovia teoretici na Slovensku prichádzajú postupne s ďalšími tézami, ktoré nielenže si postupne osvojujú predstavitelia režimu na Slovensku. Práve na základe uvedených dokumentov sa začína uvažovať o tom, či by nebolo vhodnejšie, aby ekonomiku na Slovensku riadili slovenské národné orgány. V daných podmienkach to znamenalo, že čoskoro sa na Slovensku začalo smerovať k federalizácii spoločného štátu – vo viere, že národné hospodárstvo riadené zo Slovenska zabezpečí optimálnejší ekonomický rast. Vo svojich dôsledkoch tak nielen sledovaný dokument, no i ďalšie zmeny, ku ktorým prichádza na Slovensku v intelektuálnej obci, majú v skutočnosti ďalekosiahle dôsledky. A na počudovanie, v centre si tieto skutočnosti začínajú uvedomovať.

Práve z týchto dôvodov muselo Dubčekovo predsedníctvo ÚV KSS vypracovať správu o svojej činnosti a predložiť ju na konci apríla 1966 na rokovanie Predsedníctva ÚV KSČ. Túto informáciu sprevádzala správa aparátu pražského ÚV KSČ. Podľa nej sa v celom tom intelektuálnom pohybe, ktorý sa na Slovensku rozbehol od počiatkov predjaria „*prejavovali stavovské záujmy a konjunkturalistické tendencie z malomeštiackych, radikalistických či liberalistických pozícií, hlavne v otázkach národnostného a ekonomického rozvoja (prehodnocovanie SNP, DAV, IX. zjazd KSS, rehabilitácie a pod.)* [M. L.: sic!] *Negatívny vplyv v ideovej oblasti vyvolali i výsledky jednaní zjazdu slovenských novinárov (Hysko v Pravde a Kultúrny život) v podstate s protistranickými názormi a taktiež ilegálne šírené federalizačné materiály Gosiorovského.*“<sup>33</sup> Napriek tomu, že sa podľa správy na Slovensku prejavovalo rýchle tempo rozvoja priemyselnej produkcie, začala sa v straníckom živote a v diskusiách na vedeckých pracoviskách rozširovať „*skreslená teória o ekonomickom zaostávaní Slovenska za českými krajinami, teória otvárajúcich sa nožníc*“. Za jeden z hlavných zdrojov bol označený i nami vyššie menovaný materiál Slovenskej plánovacej komisie.<sup>34</sup>

Samozrejme, intelektuálny pohyb na Slovensku nebolo možné len tak jednoducho umlčať. Dubčekovo vedenie KSS odovzdalo správu o svojej činnosti a Predsedníctvo ÚV KSČ ju prerokovalo – s tým, aby podnety, ktoré zazneli v diskusii, boli využité v ďalšej práci vedenia KSS.

Pritom už v polovici júna 1966 prerokovala Ideologická komisia ÚV KSČ ďalší dôležitý materiál prezentujúci informácie, ktoré boli kompatibilné s vyššie analyzovaným dokumentom. Jeho oficiálny názov znel *Tendencie rozvoja národnostných vzťahov a riešenie národnostnej otázky v ČSSR* a predkladal ho Vasil Biľak.<sup>35</sup> Už sme spomínali, že Filozofická fakulta UK v roku 1963 dostala

33 NA, f. Kancelár 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 102. Preklad z češtiny autor.

34 Tamže..

35 NA, f. KSČ-ÚV-10/5, sv. 6-7, a. j. 25. Preklad názvu dokumentu z češtiny autor.

úlohu vypracovať materiál o vývoji a riešení národnostných vzťahov v ČSSR, no výsledný elaborát sa nakoniec na stránkových fórach neprerokoval. Preto v roku 1965 Ideologická komisia ÚV KSČ vytvorila pracovnú skupinu na čele s V. Biľakom,<sup>36</sup> ktorá sa mala pokúsiť o komplexné posúdenie národnostnej problematiky v Československu. Táto pracovná skupina vytvorila štyri tímy,<sup>37</sup> ktoré následne spolupracovali s vyše deväťdesiatimi odborníkmi. Výsledkom bolo viac ako tisíc strán podkladov, na základe ktorých vznikol analyzovaný dokument. Ten bol však tentokrát dielom nielen slovenských autorov, ale i českých.

Podľa pôvodného zadania sa mal rozbor venovať procesu formovania socialistických národov a národností, tendenciám ich rozvoja a zblížovania, riešeniu vzťahov rozvoja jednotnej československej ekonomiky, no i rozvoju Slovenska a jeho vyrovnávania na úroveň českých krajín. Tiež sa mali riešiť otázky, ako napr. vzájomné pôsobenie a ovplyvňovanie v oblasti kultúrnej. Autori dokumentu pochopiteľne akceptovali marxisticko-leninskú interpretáciu dejinného vývoja. Pokiaľ ide o národnostnú problematiku, podľa nich sa v období od začiatku kapitalizmu presadzujú dve relevantné tendencie: tendencia prebúdzenia a následného rozvoja národov a na druhej strane tendencia smerujúca k ich spolupráci a zblížovaniu, resp. prekračovaniu národného meradla. Zdôrazňovala sa základná marxisticko-leninská poučka, „že o vývine národnostných vzťahov koniec-koncov rozhoduje sociálno-ekonomický a politický vývin a že riešenie národnostnej otázky treba preto podriaďovať základnej otázke pokrokového vývinu spoločnosti, teda v poslednej inštancii socialistickej revolúcie.“<sup>38</sup> To však nemalo znamenať, že víťazstvom revolúcie sa automaticky vyrieši i otázka národnostná a odmietal sa autonomizmus v tejto oblasti. Autori dokumentu sa snažili podľa ich názoru o komplexnejší pohľad na celú túto rozsiahlu problematiku v československých podmienkach.

Pri historickom exkurze konštatujú, že v povojnovom vývine možno hovoriť o určitom preceňovaní ekonomickej stránky sledovanej problematiky. Napriek tomu, že autori prichádzajú s istou analýzou vývoja, ktorým prešli česko-slovenské vzťahy po skončení 2. svetovej vojny, ani raz sa nedotkli relevantnej tézy, že hlavne zo slovenskej strany existovala snaha o presadzovanie politiky rovný s rovným. O „štátoprávnej úprave národnostných vzťahov v ČSSR“, <sup>39</sup> ktorá

36 Ďalšími jej členmi boli napr. P. Colotka, J. Lörincz, M. Pecho, J. Grospič, J. Šefránek a i.

37 Napríklad tím všeobecno-teoretický (vedúci prof. J. Šefránek, UK Bratislava a K. Pomajzl, Filozofický ústav ČSAV), ekonomický (vedúci prof. V. Pavlenda, VŠE Bratislava a Z. Vergner, riaditeľ Výskumného ústavu národohospodárskeho plánovania), štátoprávny (vedúci J. Grospič, Úrad Predsedníctva NZ a doc. J. Bakič, Právnická fakulta UK Bratislava). Cit. podľa NA, f. KSČ-ÚV-10/5, sv. 6 - 7, a. j. 25.

38 NA, f. KSČ-ÚV-10/5, sv. 6 - 7, a. j. 25.

39 Tamže.

vznikla v daných historicko-spoločenských podmienkach, sa autori vyjadrujú v tom zmysle, že bola determinovaná predovšetkým podmienkami národnej a demokratickej revolúcie a špecifickými podmienkami výstavby ľudovodemokratického štátu. Ďalej sa zdôrazňuje, že úspechy dosiahnuté pri riešení národnostnej otázky v Československu sú najlepším potvrdením správnosti danej štátoprávnej úpravy, teda *de facto* asymetrického štátoprávneho zriadenia. Preto „v našich súčasných podmienkach netreba hľadať inú formu štátoprávneho riešenia národnostnej otázky, napr. formu federácie“.<sup>40</sup> Teda z hľadiska spracovania štátoprávnej problematiky je materiál do značnej miery ortodoxný a neprekračuje myšlienkový horizont, ktorý bol v danej dobe určený vedením KSČ.

Celkom tak tomu však nebolo v ponímaní ekonomickej otázky. Iste to bolo dané tým, že na jej prípravu mal značný vplyv Viktor Pavlenda. Prioritnou tézou pri historickom exkurze je konštatovanie, že „v období budovania socializmu“ bola vďaka politike socialistickej industrializácie odstránená ekonomická zaostalosť Slovenska. V súvislosti s predchádzajúcim historickým vývinom sa na území Československa vytvorili dve národné oblasti: Slovensko a české krajiny. KSČ v období po skončení 2. svetovej vojny vo svojej generálnej línii národnostnej politiky formulovala i cieľ ekonomickeho vyrovnávania Slovenska na úroveň, ktorá bola dosiahnutá v českých krajinách. Úlohy, ktoré vyplývali z daného cieľa, sa v dobe formulovania dokumentu sústreďovali na oblasť racionálneho využívania vecných podmienok realizácie pracovnej sily. Pritom zmysel vyrovnávania sa mal ponímať ako „dosiahnutie relatívne rovnocenných podmienok v účasti na tvorbe a použití národného dôchodku ČSSR“.<sup>41</sup>

Ak sa podľa autorov dokumentu vychádza z cieľa vyrovnávania, tak v tejto súvislosti treba mať k dispozícii i jeho kritériá a na ich základe tiež sústavu ukazovateľov merania tohto vyrovnávania. V minulosti sa k otázke ukazovateľov pristupovalo zjednodušene – do úvahy sa bralo tempo rastu, resp. podiel Slovenska na celoštátnej produkcii. No ako sa zdôrazňuje v dokumente, ekonomická veda v posledných rokoch urobila v tomto smere pokrok a uvedenú problematiku rieši oveľa komplexnejšie.

Autori tejto časti dokumentu následne konštatovali, že najväčšie pozitívum v dovtedajšom procese ekonomickeho-sociálneho vyrovnávania spočíva v tom, že postupne sa podstatným spôsobom znižovali relatívne rozdiely v tých najdôležitejších ukazovateľoch, ak sa berie do úvahy „relácia na jedného obyvateľa“. To však neznamená, že v súvislosti s budovaním jednotnej socialistickej ekonomiky neexistujú i problémy. Totiž tie hlboké rozdiely, ktoré historicky vznikli medzi českými krajinami a Slovenskom, nebolo možné v dovtedajšom vývoji úplne

---

40 Tamže.

41 Tamže.

odstrániť – koniec-koncov, to ani nepatrilo medzi ciele politiky vyrovnávania. Za problém sa však v dokumente považuje skutočnosť, že ani napriek dosahovanému predstihu tempa rozvoja Slovenska v porovnaní s českými krajinám tento nebol „dostatočný k tomu, aby sa už absolútne znižovali rozdiely medzi Slovenskom a českými krajinami v objeme výroby a spotreby (osobná, spoločenská) pripadajúcej na jedného obyvateľa v oboch častiach republiky. Relatívne zblížovanie rozdielov pri raste rozdielov absolútnych, čo je pre doterajší priebeh procesu ekonomického vyrovnávania Slovenska na úroveň českých krajín charakteristické, ukazujú výpočty hodnoty dôležitých vybraných ukazovateľov za roky 1948 – 1964, z toho zvlášť za roky 1962 – 1964“.

Takto bol vlastne prezentovaný nový pohľad na vývoj slovenskej ekonomiky v tom období, ktoré sa začínalo po skončení 2. svetovej vojny; pohľad, ktorý iste nevyhovoval novotnovskému vedeniu KSČ.<sup>42</sup> V dokumente sa uvádza viacero príkladov na zdokladovanie spomínanej relevantnej tézy. Spomeňme aspoň jeden: podiel Slovenska na priemyselnej výrobe vzrástol v rokoch 1948 – 1964 o 53,4 % – to znamená, že prišlo k relatívnemu zníženiu rozdielu medzi českými krajinami a Slovenskom na jedného obyvateľa o 27,7 % – no napriek tomu absolútne rozdiely prepočítané na jedného obyvateľa vzrástli do r. 1962 o 165,9 %. Do roku 1964 sa síce absolútne rozdiely o niečo znížili, no stále zostávali na úrovni rokov 1960 – 1962.<sup>43</sup> Samozrejme, ak mal v tomto smere nastať pozitívny obrat, cesta k znižovaniu absolútnych rozdielov by musela spočívať v rýchlejších tempách rastu investičnej výstavby na území Slovenska.<sup>44</sup> V každom prípade, komplexnejšia analýza ukazovala, že situácia v oblasti ekonomicko-sociálneho vyrovnávania Slovenska na úroveň českých krajín ani zďaleka nebola taká optimálna, za akú ju vydávalo vedenie KSČ.

Niet pochýb o tom, že česko-slovenské vzťahy v polovici 60. rokov 20. storočia neboli ideálne. Neprevládali ani úplne rovnaký postoj k problematike rehabilitácií bývalých nezákonne odsúdených, k ich návratu do politiky, čo sa bytostne dotýkalo napr. G. Husáka. Z centra bolo stále cítiť voči Slovensku istú nedôverčivosť. Dôkazom toho je napr. rozpracúvanie A. Dubčeka Štátnou bezpečnosťou, ktoré sa rozbehlo už na jar 1964. Vo februári 1966 sa preto Dubček v liste zaslanom Novotnému pýtal, ako je možné uskutočňovať podobné aktivity,

---

42 O problematike ekonomicko-sociálneho vyrovnávania publikovali slovenskí autori vedeckú štúdiu v *Ekonomickom časopise*: PAVLENDÁ, Viktor – KOČTÚCH, Hvezdoň. Meranie ekonomického vyrovnávania Slovenska. In *Ekonomický časopis*, 1965, roč. 13, č. 3.

43 V dokumente sa uvádza takýto príklad vývinu absolútnych rozdielov medzi Slovenskom a českými krajinami v oblasti priemyselnej výroby na jedného obyvateľa: v r. 1948 činil rozdiel 2 987 Kčs, v r. 1955: 5 499 Kčs, v r. 1960: 6 793 Kčs, v r. 1962: 7 940 Kčs, v r. 1964: 7 687 Kčs. Cit. podľa NA, f. KSČ-ÚV-10/5, sv. 6 - 7, a. j. 25.

44 Tamže.

teda sledovať bez súhlasu a schválenia predsedníctva ÚV KSČ 1. tajomníka ÚV KSS.<sup>45</sup>

Je možné, že Dubček bol tajnou políciou rozpracúvaný i z toho dôvodu, že v období predjaria, v polovici 60. rokov, umožnil slovenským intelektuálom, spisovateľom i novinárom prichádzať so samostatnejším i kritickejším pohľadom na vtedajšie pomery.<sup>46</sup> Ako sa vtedy hovorilo, Dubček vytváral priestor, a preto dostal od pracovníkov aparátu KSS meno Priestorovič. No Dubček priestor nielen utváral, ale on bol aj ochotný a schopný počúvať odborníkov. Pokiaľ ide o ekonómov, nebolo tomu tak len v súvislosti s už spomenutými dokumentmi týkajúcimi sa problematiky hospodárskeho rastu na Slovensku, resp. výsledkov dovtedajšieho procesu ekonomicko-sociálneho vyrovnávania Slovenska na úroveň českých krajov, no tiež pokiaľ ide o otázku práve prebiehajúcej Šikovej ekonomickej reformy.<sup>47</sup>

Táto reforma bola dôležitá nielen z hľadiska hospodárskeho, keďže od začiatku 60. rokov sa komunistický režim ocitol vo významnej ekonomickej kríze. Ona v podstate bola tým ústredným problémom, na vývine ktorého je možné sledovať celý spoločenský proces hľadania východiska z toho marazmu, v ktorom sa ocitlo Československo uskutočňujúc sovietsky model socializmu. Proces prípravy a realizácie Šikovej ekonomickej reformy zároveň naznačoval, aký je vzťah centra k Slovensku, k jeho ekonomike, jej záujmom, potrebám a špecifikám. A z toho procesu bolo už v priebehu roka 1967 jasné, že centrum hľadá na Slovensko ako na výslovnú perifériu a výsledkom toho boli i tie negatívne dopady reformy na slovenské hospodárstvo, ktoré je možné sledovať už v polovici roka 1967. Analýz, dokazujúcich túto skutočnosť bolo pripravených viacero,<sup>48</sup> na tomto mieste spomenieme len tú, ktorá vznikla pod vedením Pavla Turčana, v tom čase riaditeľa Ekonomického ústavu SAV. Táto analýza bola pripravená na žiadosť Komisie Predsedníctva SNR pre riadenie zo začiatku apríla 1967.

Vo vzťahu slovenskej ekonomiky a druhej ekonomickej reformy<sup>49</sup> bolo podľa P. Turčana podstatné, že „*popri diskriminačných dôsledkoch niektorých par-*

45 SIKORA, Stanislav. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967. In LONDÁK – SIKORA – LONDÁKOVÁ, *Predjarie*, s. 140.

46 Podrobnejšie pozri LONDÁKOVÁ, Elena. Kultúrne elity na Slovensku v období predjaria a ich vnímanie Alexandra Dubčeka. In LONDÁK – MICHÁLEK a kol. *Dubček*, ref. 13, s. 159 a n.

47 O tejto problematike bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. *Šikova ekonomická reforma a Slovensko*. Bratislava: Veda, 2018. ISBN 9788022416870.

48 K tejto problematike bližšie pozri LONDÁK, ref. 47, s. 91 a n.

49 Šikova reforma bola druhou významnou snahou o reformu systému socialistickej ekonomiky v pofebruárovom období. Prvá sa pripravovala v polovici 50. rokov a nesie i názov Rozsypalova, podľa jej hlavného autora prof. Kurta Rozsypala. Bližšie o nej pozri LONDÁK, ref. 47, s. 11 a n.

*ciálnych opatrení na rozvoj Slovenska a popri všeobecnom nedostatku vlastných zdrojov na akumuláciu*“, nová sústava riadenia predovšetkým odhalila základné štrukturálne slabiny slovenskej ekonomiky. Pritom sa dalo očakávať, že tlak konkurencie na domácom i zahraničnom trhu odhalí s čoraz väčšou mierou rozdielnu ekonomickú i technickú úroveň podnikov na Slovensku v porovnaní s úrovňou podnikov českých krajín.<sup>50</sup>

Na základe vyššie analyzovaných dokumentov z roka 1965, roka 1966, no i na základe vývoja, ktorý bol spätý s negatívnymi dopadmi Šikovej ekonomickej reformy vystúpil A. Dubček koncom septembra na zasadnutí ÚV KSČ a jeho referát, už dostatočne známy z publikovanej literatúry,<sup>51</sup> sa stal prológom roka 1968 na Slovensku. Týmto sa tiež preukázalo, že problémy spojené s vývojom hospodárstva na Slovensku za éry, ktorá sa začala februárom 1948, sa stali súčasťou súboru príčin vedúcich v Československu k udalostiam, ktoré si dnes spájame s rokom 1968 a so snahou o reformu socializmu sovietskeho typu v spoločnom štáte.

Udalosti, ktoré súviseli s nástupom Alexandra Dubčeka do funkcie 1. tajomníka ÚV KSČ sú súčasťou literatúrou do značnej miery preskúmané.<sup>52</sup> Do istej miery menej známe sú tie skutočnosti, ktoré sa týkajú na jednej strane vplyvu A. Dubčeka na tvorbu *Akčného programu KSČ*, no i toho, že práve on ovplyvnil jeho obsah, týkajúci sa problematiky ekonomickej.

V období po januári 1968 neboli pre vrcholné politické štruktúry prioritné ekonomicke otázky, ale otázky demokratizácie spoločnosti. Začínal sa pripravovať *Akčný program KSČ* ako hlavný koncepčný programový dokument pre najbližšie obdobie i roky. Cieľom v tomto čase pochopiteľne nemalo byť len odvolávanie A. Novotného a s ním bezprostredne spojených pracovníkov aparátu KSČ a kritika ich dovtedajšej činnosti, ale práve pripravenie nového politického programu, ktorý sa neskôr stal známym pod pojmom „*socializmus s ľudskou tvárou*“.

S prípravou *Akčného programu* sa začalo už na začiatku roku 1968. Podkladový materiál predkladaný viacerými funkcionármi strany,<sup>53</sup> zaoberajúci sa jeho základnými tézami, bol prerokúvaný na sekretariáte ÚV KSČ 24. januára 1968. Podľa osobných poznámok Dubčeka tento dokument vychádzal z výsledkov po-

---

50 TURČAN, Pavol. Štrukturálne problémy rozvoja priemyslu na Slovensku. In *Niektoré základné ekonomické problémy perspektívneho rozvoja Slovenska*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 1967, s. 5. Pozn ML – interná publikácia bez ISBN.

51 Pozri napr. LONDÁK, ref. 47, s. 96 a n.

52 Pozri napr. SIKORA, Stanislav. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968 – 1971. In LONDÁK – SIKORA – LONDÁKOVÁ, *Predjarie*, ref. 8.

53 D. Kolder, Š. Sádovský, V. Koucký, L. Štrougal a J. Kolář. Cit. podľa NA, f. KSČ-ÚV- 02/4, sv. 24, a. j. 35.

rady, ktorú mal s tajomníkmi ÚV KSČ 17. januára. V tomto období sa však predpokladalo riešenie napr. nového kádrového poriadku KSČ hlavne z toho dôvodu, aby neprichádzalo ku kumulácii funkcií a prerokúvali sa návrhy na pracovné skupiny, ktoré mali v ďalšom období Akčný program (ďalej AP) pripravovať. Podstatné, relevantné tézy programu však v tomto čase ešte neboli prerokúvané. Bolo zrejmé, že má ísť o dokument politického charakteru, vychádzajúci z analýzy predchádzajúceho obdobia a nadväzujúci na XIII. zjazd KSČ. Pokračovať sa malo v procese ekonomickej reformy, zblížovania tried a vrstiev spoločnosti a upevňovania vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov.<sup>54</sup>

Zdeněk Mlynář, jeden z najpodstatnejších autorov AP, sa vo svojich memoároch, vydaných v roku 1990 vyjadril, že „*text Akčného programu KSČ bol hotový – zhruba v tej podobe, v akej bol publikovaný v apríli – už koncom februára*“. V širšom kontexte si potom kladie otázku, čo sa vlastne Dubčekovi podarilo v čase od januára do apríla 1968?<sup>55</sup> Odpoveď je však jasná – po tom, čo sa Dubček stal členom tímu a mohol zasiahnuť do tvorby AP, zmenila sa jeho dikcia. Pôvodný text AP totiž v časti o vzťahoch slovenského a českého národa ešte stále pripúšťal možnosť ďalšieho pokračovania asymetrického modelu štátoprávneho usporiadania. Dikcia AP z apríla 1968 však už jasne hovorí o federatívnom usporiadaní ako o budúcom štátoprávnom modeli. A ďalej je dôležitou skutočnosťou, že v AP, pripravenom vo februári absentuje z metodologického hľadiska dôležitá téza – a to, že ekonomika ČSSR je integráciou dvoch národných ekonomík, čo umožňuje znásobiť ekonomický potenciál spoločnosti – táto téza je súčasťou až aprílovej verzie AP.<sup>56</sup> A to je jedna zo zásadných téz. Od nej sa odvíja i celý ten problém, ktorý sa následne riešil v ďalších mesiacoch pri príprave federácie – čo je prioritné – národný štát alebo vyšší, už centralizovanejší celok.

Akčný program KSČ vo svojej aprílovej podobe už jednoznačne akceptoval požiadavku slovenskej strany: federatívne štátoprávne usporiadanie. Jasne sa v ňom uvádza: „*Asymetrické usporiadanie už nebolo [...] spôsobilé vyjadriť a zabezpečiť štátoprávne vzťahy dvoch rovnoprávných národov, pretože postavenie jedného i druhého národa [...] vyjadrovalo rozdielnym spôsobom. Funkciu českých národných orgánov plnili centrálné orgány, ktoré ako celoštátne boli nadriadené slovenským národným orgánom a tým sa slovenskému národu prakticky prekážalo v rovnoprávnej účasti na tvorbe a realizácii celoštátnej politiky.*“ V záujme odstránenia tohto nevyhovujúceho stavu a obnovy vzájomnej dôvery

54 NA, f. KSČ-ÚV-02/4, sv. 24, a. j. 35.

55 MLYNÁŘ, Zdeněk. *Mráz přichází z Kremle*. Praha: Mladá fronta, 1990, s. 112, s. 119. ISBN 8020401962 (preklad z českého jazyka autor).

56 „*Ekonomika ČSSR je integrací dvou národních ekonomik, umožňující znásobit ekonomický potenciál celé naší společnosti.*“ Cit. podľa *Rok šedesátý osmý v usnesením a dokumentech ÚV KSČ*. Praha: Svoboda, 1969, s. 135.



medzi príslušníkmi oboch štátotvorných národov v ČSSR bolo preto nevyhnutné „dosiahnuť zásadný obrat v štátoprávnom usporiadaní vzťahov Čechov a Slovákov a uskutočniť aj príslušné ústavné zmeny. Preto vznikla so všetkou vážnosťou potreba, aby sa rešpektovala výhoda socialistického federatívneho usporiadania ako uznávanej a osvedčenej formy spoluzitia rovnoprávných národov v spoločnom socialistickom štáte“.<sup>57</sup>

Jednou z najvýznamnejších súčastí obsahu pripravovanej federácie boli, prirodzene, ekonomické vzťahy. Na Slovensko sa predtým, vzhľadom na jeho neplnoprávne štátoprávne postavenie v ČSSR, hľadalo ako na „oblasť“. A práve oblastná stránka rozvoja jednotnej československej ekonomiky patrila k najslabším článkom Šikovej reformy. A to nielen preto, že sa priam „nesocialisticky“ spoliehala na trh a zbavovala tak možnosti riešiť nerovnomernosť „oblastného vývoja“, ale hlavne preto, že vychádzala z ekonomických podmienok českého priestoru, ktoré prezentovala ako celoštátne. To všetko spôsobovalo nielen vyrovnávanie, ale v istých časových obdobiach i opätovné rozchádzanie sa hospodárskej úrovne oboch národných území. Práve na tieto skutočnosti poukazoval A. Dubček vo svojich vystúpeniach na septembrovom a potom i októbrovom zasadaní ÚV KSČ v roku 1967; tu sa však už, opretý o argumenty spomínaných mladých slovenských ekonómov na čele s V. Pavlendom a H. Kočtúchom, nevyjadroval „kulantne“ a opatrne ako v máji toho istého roku na zasadaní ÚV KSS, čo bolo bezprostrednou príčinou vzniku vnútrostraníckej krízy, vyriešenej až pádom A. Novotného začiatkom januára 1968.

Zo znenia časti Akčného programu KSČ, ktorá sa venuje tejto otázke, je na prvý pohľad zrejmé, že komunistickí reformátori hlavne zo Slovenska si tento problém veľmi dobre uvedomovali a rozhodli sa ho riešiť: „Rozvoj Slovenska sa uskutočňuje v rámci novej sústavy riadenia. Tá však vo svojej súčasnej podobe nevytvára priestor pre rozvojovú politiku národno-politických oblastí. Doterajšie úpravy plánov a ekonomických nástrojov nestačia. Preto je potrebné prepracovať sústavu riadenia tak, aby sa územné a národné aspekty rozvoja stali rovnocennou organickou súčasťou systému riadenia celého národného hospodárstva.“<sup>58</sup> O tom, akými ekonomickými nástrojmi a štátoprávnymi formami sa bude tento úmysel realizovať, sa neskôr rozvinuli úporné diskusie a spory.

Práve A. Dubček zabezpečil to, že súčasťou Akčného programu KSČ sa stala spomínaná idea, ako i tézy slovenských ekonómov H. Kočtúcha, V. Pavlendu a ďalších, ktoré boli výsledkom ich vedecko-analytickej činnosti z obdobia predjaria. V súvislosti s ekonomickým vývojom na Slovensku v období po februári 1948 sa v dokumente konštatovalo, že okrem dokázateľných úspechov

---

57 Tamže, s. 333-334.

58 Tamže, s. 346.

vznikli i vážne problémy. Napriek rastu podielu Slovenska na tvorbe celoštátneho národného dôchodku tento rast nebol primeraný možnostiam, ktorými Slovensko disponovalo. Aj keď sa podarilo odstrániť sociálnu a hospodársku nerozvinutosť Slovenska a znížiť relatívne rozdiely na jedného obyvateľa, naďalej pretrvával stav, keď predstih „*tempa rastu nepostačoval na zníženie absolútnych rozdielov. Vyrovnávanie sa nezakladalo na koncepcii národohospodárskej efektívnosti rozvoja československej ekonomiky*“.<sup>59</sup> Citovaná téza napríklad nie je súčasťou tej verzie AP KSCĽ, ktorá bola pripravená ku koncu februára 1968.<sup>60</sup> Čo je však mimoriadne dôležité z hľadiska celkového ponímania československej ekonomiky a miesta Slovenska v nej, je ďalšia idea, ktorá absentovala v pôvodnom znení AP – a to myšlienka, že ekonomika Československa je integráciou dvoch národných ekonomík, teda ekonomiky slovenskej a ekonomiky českej, čo umožňuje znásobovanie ekonomického potenciálu krajiny. Dubček sa stal členom riadiacej skupiny, ktorá pripravovala AP KSCĽ, až 19. februára 1968. V tom čase sa predpokladalo, že dokument bude schválený na marcovom zasadaní ÚV KSCĽ,<sup>61</sup> no nakoniec bol schválený začiatkom apríla 1968.

Môžeme teda konštatovať, že významným zdrojom pre vypracovanie *Akčného plánu KSCĽ* bola aj činnosť tej časti slovenského intelektuálneho frontu, ktorá úzko spolupracovala s A. Dubčekom a jeho stúpenkami vo vedení KSS v rokoch 1963 – 1967. Otázka následnej realizácie *Akčného programu KSCĽ*, ako i hľadania nového modelu usporiadania spoločného česko-slovenského štátu je už inou kapitolou, ktorá sa odohrávala v diskontinuitnom období česko-slovenských dejín, ktoré je späté s rokom 1968.

\* Štúdia bola pripravená v súvislosti s existenciou projektu Vega č. 2/0025/17 *Povojnové Slovensko – od ľudovej demokracie cez komunizmus k demokratickej SR* a v rámci projektu APVV-16-0047 *Od denára k euru. Fenomén peňazí v dejinách Slovenska od stredoveku do súčasnosti*, riešených v Historickom ústave SAV.

---

59 *Rok šedesátý osmý v usneseniach a dokumentech ÚV KSCĽ*, ref. 56, s. 136.

60 Túto verziu *Akčného programu KSCĽ* prerokúvala dňa 7. marca 1968 Ekonomická komisia ÚV KSCĽ. Cit. podľa NA, f. KSCĽ-ÚV-10/4. Jej autormi boli P. Auersperg, A. Červinka, J. Fojtík, K. Kaplan, Z. Mlynár, S. Provazník, B. Šimon a R. Richta.

61 NA, f. KSCĽ-ÚV-02/1, a. j. 69.

DIE TSCHECHOSLOWAKISCHEN BEZIEHUNGEN AN DER SCHWELLE  
DES JAHRES 1968 – IM HINTERGRUND EINIGER NEU ENTDECKTER  
ARCHIVUNTERLAGEN

MIROSLAV L O N D Á K

Die Studie befasst sich mit dem Thema der tschechoslowakischen Beziehungen vor allem in dem Zeitraum, der dem Jahr 1968 vorausgegangen ist, also zur Prager Vorfrühling (1963–1967). Nach dem Februar 1948 war es schon offensichtlich, dass sich der tschechoslowakische Staat zu einem kommunistischen und zentralisierten Staat entwickeln wird, dem auch die Stellung des slowakischen Volkes im Staat entsprach. Aus staatsrechtlicher Hinsicht wird dieser Staat üblicherweise als ein Komplex mit asymmetrischem Aufbau bezeichnet. In dieser Hinsicht blieb die Aufbau des Staates in den nachfolgenden zwanzig Jahren weitgehend unverändert, auch wenn die Position der slowakischen nationalen Behörden schrittweise abgeschwächt wurde. In diesem Zusammenhang stellte den Höhepunkt die Verabschiedung der Verfassung im Jahre 1960 dar.

Trotz dieser Beständigkeit verfügten die tschechoslowakischen Beziehungen über ihre innere Dynamik. Seit Beginn der Prager Vorfrühling, wenn es aus verschiedenen Gründen zur politischen, moralischen und wirtschaftlichen Schwächung des kommunistischen Regimes in der Tschechoslowakei kommt, fängt sich die Situation in der verfolgten Angelegenheit allmählich an zu verändern. Dies lag gewissermaßen auch in der Tätigkeit A. Dubček und seiner Position des 1. Sekretärs des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Slowakei (ÚV KSS). Die allmählich werdende Kritik der gesellschaftlichen Verhältnisse wurde während seiner Wirkung nicht nur verstummt, sondern er eröffnete dafür einen Raum. Die Studie befasst sich in der Folge mit zwei wichtigen Dokumenten, die gegenwärtig nur sehr weniger bekannt sind. Diese Dokumente bringen eine veränderte Einstellung zu mehreren relevanten Tatsachen mit, zum Beispiel solche, die die Art und Weise bei der Beurteilung der ökonomisch-sozialen Kompensation der Slowakei auf der Ebene der tschechischen Länder, bzw. Bewertung des Wachstums der slowakischen Wirtschaft, betrafen. Da diese Dokumente ihre politische Wirkung hatten, reagierte darauf in anderer Weise auch die Staatsgewalt. Nach der Prager Vorfrühling wurden dann die tschechoslowakischen Beziehungen im Laufe des Jahres 1968 in einer neuen diskontinuierlichen Phase deren Entwicklung gelöst. Sie wurden auch bei der Vorbereitung eines der wichtigsten Dokumente – Aktionsprogramm der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei – reflektiert, an dessen Entstehung auch A. Dubček seinen Anteil hatte.

PhDr. Miroslav Londák, DrSc.

Historický ústav SAV

P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava

e-mail: histlond@savba.sk